

VASS ANNAMÁRIA

Turi Márton: Rejtektak a pusztaságban

JAK-Füzetek
Budapest, 2016
204 oldal, 2490 Ft

A *Rejtektak a pusztaságban* egyik legfőbb erénye műfaji kevertségből fakad: tanulmány- és esszékötet határán lavírozva nem kizárólag egy szűk, irodalommal hivatásszerűen foglalkozó rétegnek szól, hanem minden orosz irodalmat kedvelő magyar olvasónak. A négy nagyobb témakörhöz (Vladimir Nabokov művészete, szovjet világ, antiutópiák, újrarendelt terek poétikája) rendelhető nyolc fejezet egyrészt egy-egy magyarul is elérhető, izgalmas kortárs orosz regényre irányítja a figyelmet, másrészt pedig szélesebb körű irodalmi, irodalomtörténeti és -elméleti kontextusba helyezi a tárgyalt szövegeket.

A könyv másik nagy érdeme, hogy szerzője, Turi Márton olyan kettősügynök szerepében lép fel, aki két kultúrának dolgozik egyszerre. Sokszor – azért, hogy egy-egy orosz nemzeti sajátosságot világosan láttasson – olyan mélyre ás az orosz kultúrában, hogy egészen a gyökerekig nyúl le. Szorokin *Kékháj* c. regényének értelmezésekor például a Sztálin-kultuszt, az azt követő ellenmítoszt, illetve a kultusz jelenlegi reneszánszát egyszerre tárgyalva rávilágít arra, hogy a két, egymásnak feszülő nézőpont mögött egészen hasonló pszichológiai tényezők állnak. Ezzel Tatyjana Tolsztajának az orosz történelemszemléletről alkotott (egy fejezettel korábban idézett) gondolatát is alátámasztja, mely szerint az orosz elnyomás-kultúra nem a kommunizmussal kezdődött. Az orosz kultúrára (így például az oroszok pravoszláv hitére, politikai-társadalmi szerveződésére vagy alkoholfogyasztási szokásaira) vonatkozó, Turi által ügyesen az elemzésekbe csempészett háttér-információk nélkül a magyar olvasó könnyen ismeretlen vidéken (a könyvborító idézte végeláthatatlan, havas szibériai pusztán) találhatná magát. Az orosz kultúra kontextusába ágyazott elemzések azonban megmutatják neki „a helyes irányt”, melyek nélkül csak „találomra baktathatna” a „mély szakadékokkal átszelt mezőn” (Puskin: *Hóvihar*).

A *Rejtektak a pusztaságban* c. kötetről szólva nehéz kí-

vül maradni azon a játéktéren, amelyet a kortárs orosz irodalom teremt, s amelybe Turi maga is belép. Elemzései izgalmas szellemi kalandnak is bizonyulnak: át meg átszövik őket a különféle (magyar és orosz szépirodalmi, szakirodalmi) intertextuális utalások. Sokat hivatkozik ugyan más magyarországi szlavistákra is – így többek között Goretity József, M. Nagy Miklósról vagy Szilágyi Ákosra – kétség kívül mégis Hetényi Zsuzsa és monumentális monográfiája van rá leginkább hatással. Nem arról van szó csupán, hogy gyakran idézi gondolatait, hanem hogy Hetényi Zsuzsa láthatóan az egész kötetére (annak felépítésére és stílusára) termékenyítően hatott. Már a cím is (Rejtektutak a pusztaságban) az ő monográfiájának címére (Nabokov regényösvényein) „gondolatrímél”. Mindkét cím olyan, az irodalmi szövegekben megjelölhető utakat feltételez, amelyek – bár időnként zsákutcáknak, máskor pedig reménytelenül sokfelé ágazóknak, vagy éppen körgyűrűknek tűnnek – azzal kecsegtetnek, hogy eljuttatják olvasójukat a megértésig. Turi a bemutatkozó fülszövegben is Hetényitől kölcsönöz, az ő szavaival játszva el a szerzői mítoszteremtést: „Annyi bizonyos, hogy Turi Márton 1986-ban született Budapesten, tanulmányait a PPKE-BTK esztétikaszakán végezte, irodalomkritikus, és ez az első kötete. Ezen túlmenően minden más kérdéses és feltételes.” Hetényi ezekkel a szavakkal fejezi ki az élet és irodalom bizonytalanságát Szorokin Kékhájához írt előszavában.

Turi célja nem az, hogy orosz irodalomtörténetet írjon, kötetébe a kortárs orosz irodalom néhány jellegzetes alkotása került. Az orosz irodalom széles spektrumát mutatja be: a posztmodern irodalom forrásvidékétől az újrealizmuson át egészen a tömegirodalomig.

Két fejezetet szentel Nabokov munkásságának. A *Jelek és jelképek* c. rövid novella és a *Laura modellje* c. befejezetlen regénnyel nyitja az elemzések sorát, ezzel megteremtve a lehetőséget, hogy a befogadó „saját határaival, értelmezésének viszonylagos voltával is szembesüljön.” (13. oldal). Kellő kulturális tudással vérteti fel, majd arra biztatja, hogy egyedül is merjen az értelmezés során alternatív útvonalakat keresni. Közben bemutatja, hogyan talál ki egy rutinos szabaduló művész Nabokov „útvesztőiből”, és marad épelméjű, annak ellenére, hogy tudja, a többértelműség kínzó tudata úgyis újra meg újra a „hermeneutikai pokolkör” bejáratahoz hajtja.

Szása Szokolov *Bolondok iskolája* c. művét, Turi (bízva abban, hogy az előző fejezetben sikerült Nabokov bűvkörébe vonzani az olvasót), az orosz-amerikai író ajánlásával igyekszik a második fejezetben „eladni”. A regénynek szüksége is van a jó reklámra, mivel – talán amiatt, hogy lényegében nem rendelkezik érdemi cselekménnyel – hazánkban csak szűkebb körökben ismert. A Szokolov által próza és líra hibridjeként aposztrofált szöveg a keményvonalas orosz posztmodern próza kiváló példája. A szovjet „új hullám” nyelvi játékot érvényesítő irányzatának számos alapszövege (így például Andrej Bitov: *Puskin-ház*, Dmitrij Galkovszkij: *Végtelen zsákutca*) magyarul, kevéssé rentábilis voltak miatt, sajnos nem érhető el. Turi úgy mutatja be Szokolov regényének nyelvi és narrációs frissességét, hogy az átlag irodalomfogyasztó számára is képes emészthetővé tenni az orosz posztmodern történet nélküli, töredékes írásmódját.

A következő három fejezet hazánkban is ismert regényekről nyújt értékelést. Venyegyikt Jerofejev *Moszkva-Petuskiját* jelenleg is játsszák a Thália Színházban, Tolsztaja *Macskánya* most jelent meg másodjára magyarul (először *Kssz!* címen), Szorokin pedig Ulickaja utána a leginkább eladható orosz szerző ma Magyarországon. Olyan, már-már kanonizált szerzői ezek a posztmodern orosz prózában, akikről jócskán született szakirodalom. Turi alapvetően magyar, magyarul is elérhető orosz (Alekszandr Genisz, Pjotr Vajl, Mihail Epstejn, Alekszandr

Etkind) és angol nyelvű forrásokkal dolgozik. Hiányzik azonban az orosz posztmodern elmélet- és kritikairás olyan kulcsfiguráira történő hivatkozást, mint Olga Szlavnyikova, Natalja Ivanova, vagy Mark Lipoveckij – akiknek a munkái ugyan sajnos nem olvashatók magyarul, de egy kortárs orosz irodalomról szóló kötetnél alappillérekként kell, hogy szolgáljanak. Turi itt is az orosz gondolkodásmód és mentalitás révén igyekszik közel hozni olvasóját az orosz irodalomhoz. A „nagy orosz lélek” titkait boncolgatva ebben a három fejezetben az oroszoknak az alkoholhoz (*Moszkva-Petuski*), az irodalomhoz (*Macskány*), és a hatalomhoz (*Kékháj*) fűződő viszonyát mutatja be.

Az utolsó két fejezetben a mai orosz irodalom vidékére kalauzolja az olvasót: az újrealista Roman Szencsin *A Jeltisev család* és az orosz zsánérirodalom bestseller-szerzőjének, Glukhovskynak a *Metró 2033* c. regényével foglalkozik. Szencsin azoknak az újrealistáknak a csoportjához tartozik, akik szerint a posztmodern szövegkonstrukciók végzetes hibát jeleznek az orosz irodalomtörténetben, amely teljesen elszakadt saját gyökereitől. Azt, hogy Turi az orosz irodalomnak mennyire különböző területeit térképezi fel, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ezek az újrealista írók olyan szerzőkkel szemben állva definiálják magukat, mint az előző fejezetekben tárgyalt Tatyjana Tolsztaja, vagy Vlagyimir Szorokin, akik – véleményük szerint – nem orosz irodalmat művelnek, hanem nyugatról importált jelenségeket terjesztenek. Az új realisták az orosz irodalomban hagyományosnak vélt elbeszélésmód és témaválasztás keresésekor előszeretettel nyúlnak vissza a szlavofil szellemiségből fakadó úgynevezett falusi irodalomhoz. Ennek egyik reprezentatív példája az itt bemutatott *A Jeltisev család*, Szencsin egyetlen, magyarul olvasható műve.

Turi a szépirodalmi művekkel egy sorban elemzi a tömegirodalmat, Glukhovsky regényét, melyből Oroszországban több mint félmillió példányt adtak el. *A Rejtektutak a pusztaságban* hátsó borítóján található fotó, mely a szerzőt (talán a bemutatkozó szövegben megkezdett mítoszteremtés részeként) gázálarcban ábrázolja, a Metro Univerzum iránti rajongásáról árulkodik. Nyilvánvaló, hogy a szöveg kiválasztásakor nem kizárólag irodalomtudományi szempontok irányították. A *Metró 2033* elemzésében a metrópépítés szovjet politikai diskurzusának rendkívül izgalmas és átfogó ismertetésekor még inkább felerősödik a kultúrtörténeti aspektus, amely a korábbi fejezetek elemzése során is hangsúlyosan volt jelen. Turi, aki maga is fordít, irodalmárként hasonlóan jár el, mint műfordítóként: olyan (kulturális) tartalmakat tesz láthatóvá, érthetővé a magyar olvasó számára, melyek az eredeti műben rejtetten, áttételesen vannak jelen. Ezáltal lehetővé téve, hogy a kortárs orosz kortárs próza, a klasszikushoz hasonlóan, a magyar nyelvű kultúra részévé válhasson.